

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA NUTQIY MA'NO VA KOMMUNIKATIV FUNKSIYALAR OVERLAP HODISASINING QIYOSIY-TIPOLOGIK XUSUSIYATLARI

I.U. Tojiboyev,

Namangan davlat universiteti dotsenti, Filologiya fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD).

tojiboyev363@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v19iA.1754>

MAQOLA HAQIDA/О СТАТЬЕ

Qabul qilindi: 17-avgust 2026-yil

Tasdiqlandi: 19-avgust 2026-yil

Jurnal soni: 19-A

Maqola raqami: 2

KALIT SO'ZLAR/КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

overlap, nutqiy ma'no, kommunikativ
funksiya, qiyosiy tilshunoslik, tipologiya,
analitik til, agglutinatil til, ingliz tili, o'zbek
tili, struktur-semantik tahlil

ANNOTATSIYA/АННОТАЦИЯ

Mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillarida nutqiy ma'no hamda kommunikativ funksiyalar overlap hodisasining qiyosiy-tipologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda overlap hodisasi analitik va agglutinatil tillarning tipologik tabiati nuqtai nazaridan yoritilib, ularning struktur-semantik hamda pragmatik realizatsiyasidagi o'xshash va farqli jihatlar aniqlanadi. Ingliz tilida overlap asosan sintaktik vositalar, qat'iy so'z tartibi va funksional konstruksiyalar orqali ifodalansa, o'zbek tilida morfologik shakllar, affiksatsiya, erkin so'z tartibi hamda kontekstual omillar muhim rol o'ynashi ilmiy dalillar asosida asoslanadi. Tadqiqot natijasida overlap hodisasining qiyosiy-tipologik tavsifi ishlab chiqilib, Comparative-Typological Overlap Model (CTOM) nomli mualliflik modeli taklif etiladi. Mazkur model qiyosiy tilshunoslik, tipologiya hamda kommunikativ lingvistika kesishgan nuqtada overlap hodisasining shakllanish va namoyon bo'lish mexanizmini tizimli ravishda izohlash imkonini beradi. Tadqiqot natijalari qiyosiy va chog'ishtirma tilshunoslik, pragmatik lingvistika hamda zamonaviy lingvistik modellashirish yo'nalishlari uchun ilmiy ahamiyatga ega.

ABOUT THE PAPER

Accepted: 17 August 2026

Approved: 19 August 2026

Volume: 19-A

Paper number: 2

KEYWORDS

overlap, speech meaning, communicative
function, comparative linguistics, typology,
analytical language, agglutinative language,
English, Uzbek, structural-semantic
analysis

ANNOTATION

This article analyzes the comparative-typological features of the overlap phenomenon of speech meaning and communicative functions in English and Uzbek. The study examines the overlap phenomenon from the perspective of the typological nature of analytic and agglutinative languages, and identifies similarities and differences in their structural-semantic and pragmatic realization. While in English overlap is expressed mainly through syntactic means, fixed word order and functional constructions, in Uzbek it is scientifically proven that morphological forms, affixation, free word order and contextual factors play an important role. As a result of the study, a comparative-typological description of the overlap phenomenon is developed and an author's model called the Comparative-Typological Overlap Model (CTOM) is proposed. This model allows us to systematically explain the mechanism of formation and manifestation of the overlap phenomenon at the intersection of comparative linguistics, typology and communicative linguistics. The results of the research are of scientific importance for the areas of comparative and comparative linguistics, pragmatics and modern linguistic modeling.

Kirish

Qiyosiy va chog'ishtirma tilshunoslikning asosiy vazifalaridan biri turli tipologik tizimlarga mansub tillarning umumiy hamda o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashdan iborat. Zamonaviy lingvistik tadqiqotlarda kommunikativ jarayonning ko'p qatlamli tabiati, ayniqsa, nutqiy ma'no va kommunikativ funksiyalarning o'zaro kesishishi yoki overlap hodisasi alohida ilmiy qiziqish uyg'otmoqda.

Ingliz va o'zbek tillari tipologik jihatdan turli til oilalariga mansub bo'lib, ularning grammatik qurilishi, sintaktik modeli, morfologik tizimi hamda kommunikativ strategiyalari sezilarli darajada farqlanadi. Ingliz tili analitik tizimga ega bo'lib, grammatik munosabatlar ko'proq so'z tartibi va yordamchi vositalar orqali ifodalanadi. O'zbek tili esa agglutinatil tuzilishga ega bo'lib, grammatik ma'nolar affiksalar va morfologik vositalar yordamida shakllanadi.

Mazkur tipologik tafovut overlap hodisasining namoyon bo'lishiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bir xil kommunikativ maqsad ikki tilda turli lingvistik mexanizmlar orqali amalga oshiriladi. Shu sababli, overlapni faqat pragmatik yoki semantik hodisa sifatida emas, balki qiyosiy-tipologik hodisa sifatida ham o'rganish zarurati yuzaga keladi. Shu bilan birga, mavjud ilmiy adabiyotlarda overlap hodisasi ko'proq diskursiv, pragmatik yoki kognitiv nuqtai nazaridan tadqiq etilgan bo'lsa-da, uning ingliz va o'zbek tillari materiallari asosida qiyosiy-tipologik tavsifi yetarlicha ishlab chiqilmagan. Ayniqsa, overlapning tipologik determinantlari, struktur-semantik realizatsiyasi hamda kommunikativ universallik va tilga xos xususiyatlari o'rtasidagi bog'liqlik maxsus tadqiqot obyekti sifatida deyarli ko'rib chiqilmagan.

Adabiyotlar tahlili

Ingliz va o'zbek tillarida nutqiy ma'no hamda kommunikativ funksiyalarning overlap hodisasini o'rganishda qiyosiy-tipologik tilshunoslikning nazariy tamoyillari muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Mazkur yo'nalishda turli tillarning strukturaviy tuzilishi, grammatik kategoriyalarning ifodalanish usullari, til birliklarining funksional imkoniyatlari, shuningdek, universallik va milliy-lisoniy o'ziga

xoslik masalalari alohida ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtayi nazardan, overlap hodisasini faqat grammatik yoki semantik hodisa sifatida emas, balki strukturaviy, semantik, pragmatik va kommunikativ omillarning o'zaro kesishuvi natijasida yuzaga kelayotgan murakkab lingvistik hodisa sifatida baholash maqsadga muvofiqdir.

Jozef Grinberg turli tillarning grammatik va funksional tizimlarida mavjud bo'lgan umumiy qonuniyatlarni aniqlash masalasiga alohida e'tibor qaratadi [1, 21–25-b.]. Uning qarashlarida tillar o'rtasidagi strukturaviy farqlar muayyan universal qonuniyatlar bilan uzviy bog'liq holda talqin qilinadi. Mazkur yondashuv overlap hodisasini tadqiq etishda ham muhim ahamiyatga ega. Chunki turli tillarda kommunikativ maqsadlarning mavjudligi universal xususiyat sifatida namoyon bo'lsa, ularni ifodalash uchun tanlanadigan grammatik, leksik va pragmatik vositalarning farqlanishi tipologik variativlikni yuzaga keltiradi. Demak, Grinbergning qarashlari overlap hodisasidagi universallik va tilga xoslik munosabatini aniqlash uchun nazariy asos yaratadi.

Bernard Komri tillarning tipologik xususiyatlarini sintaktik va morfologik tizimlarning o'ziga xosligi bilan bog'liq holda izohlaydi [2, 32–38-b.]. Olim grammatik vositalarning turli tillarda qanday funksional yuklama bajarishini qiyosiy jihatdan tahlil qilishga e'tibor qaratadi. Ushbu yondashuv ingliz va o'zbek tillaridagi overlap hodisasini o'rganishda ayniqsa muhimdir. Ingliz tilining analitik xususiyati grammatik ma'nolarning ko'proq so'z tartibi, yordamchi fe'llar va sintaktik konstruksiyalar orqali ifodalanishiga sabab bo'lsa, o'zbek tilining agglutinatil tabiati grammatik ma'nolarni affiksalar va morfologik shakllar orqali ifodalash imkoniyatini kengaytiradi. Natijada bir xil kommunikativ funksiya turli tillarda turlicha strukturaviy mexanizmlar asosida yuzaga keladi.

Uilyam Kroft til tipologiyasini funksional va kognitiv omillar bilan bog'liq holda o'rganish zarurligini ta'kidlaydi [3, 45–51-b.]. Uning yondashuvida grammatik shakllarning ahamiyati ularning faqat formal xususiyatlari bilan emas, balki real kommunikativ jarayondagi funksional

imkoniyatlari bilan ham belgilanadi. Ushbu fikr overlap hodisasining mohiyatini tushuntirishda muhimdir. Chunki bitta grammatik shaklning bir nechta kommunikativ vazifani bajarishi shakl va funksiya o'rtasidagi murakkab munosabatni ko'rsatadi. Masalan, ingliz tilidagi so'roq shaklidagi konstruksiya ayrim kommunikativ vaziyatlarda axborot olishdan tashqari iltimos, maslahat yoki muloyim talab ma'nolarini ham ifodalashi mumkin. Bunda grammatik shakl va kommunikativ funksiya o'rtasida overlap yuzaga keladi.

Martin Haspelmat morfologik birliklar va grammatik kategoriyalarning shakllanish xususiyatlarini o'rganishda morfologik vositalarning funksional imkoniyatlariga e'tibor qaratadi [4, 13–20-b.]. Mazkur yondashuv o'zbek tilidagi overlap hodisasining morfologik-pragmatik xususiyatlarini yoritish uchun muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Agglutinatív til sifatida o'zbek tilida grammatik va semantik komponentlarning affiksál vositalar yordamida bir so'z tarkibida mujassamlashishi mumkin. Shu bois kommunikativ ma'no nafaqat sintaktik qurilish, balki morfologik shakllar, yuklamalar, modal birliklar va fe'l kategoriyalari orqali ham shakllanadi. Bu esa overlapning o'zbek tilidagi morfologik asoslarini aniqlash imkonini beradi.

Lindi Uoli tillarning birlik va xilma-xilligi masalasini qiyosiy-tipologik asosda yoritib, turli tillardagi umumiy va differensial belgilarni birgalikda o'rganish zarurligini qayd etadi [5, 17–23-b.]. Uning yondashuvi overlap hodisasini o'rganishda ham muhim metodologik ahamiyatga ega. Chunki ingliz va o'zbek tillarida kommunikativ maqsadlarning umumiyliги mavjud bo'lsa-da, ushbu maqsadlarning lingvistik ifodalanish vositalari bir-biridan sezilarli darajada farq qiladi. Ingliz tilida bilvositalik va xushmuomalalik ko'pincha sintaktik konstruksiyalar va modal birliklar orqali ifodalansa, o'zbek tilida hurmat, ijtimoiy masofa va nutq etiketi morfologik, leksik hamda intonatsion vositalarning o'zaro birikishi orqali namoyon bo'lishi mumkin.

Robert M. U. Dikson til strukturasi o'zaro bog'liq grammatik va funksional birliklardan tashkil topgan yaxlit tizim sifatida talqin qiladi [6, 61–67-b.]. Ushbu yondashuv overlap hodisasini ham kompleks tizim sifatida o'rganish zarurligini ko'rsatadi. Nutqiy ma'no grammatik shakl, sintaktik qurilish, leksik birlik, kontekst va kommunikativ vaziyatning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi. Shu sababli overlap hodisasini faqat bitta lingvistik sath doirasida tahlil qilish uning mohiyatini to'liq ochib bermaydi. Uning strukturaviy, semantik va pragmatik qatlamlarini o'zaro bog'liq holda o'rganish talab etiladi.

Joan Nikols tillarning strukturaviy va tipologik xilma-xilligini hududiy hamda tarixiy omillar bilan bog'liq holda tahlil qiladi [7, 28–35-b.]. Uning qarashlari til tizimlarining xilma-xilligini izohlashda muhim nazariy asos yaratadi. Ushbu yondashuv overlap hodisasini faqat formal grammatik hodisa sifatida emas, balki til tizimining umumiy rivojlanishi va funksional tashkil topishi bilan bog'liq jarayon sifatida baholash imkonini beradi. Ingliz va o'zbek tillarining turli tipologik tizimlarga mansubligi ularning kommunikativ funksiyalarni ifodalash usullarida sezilarli farqlarni yuzaga keltiradi.

Lars Yoxanson va Martine Robbets tomonidan olib borilgan turkiy tillarga oid tadqiqotlar o'zbek tilining tipologik xususiyatlarini tushunish uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi [8, 73–80-b.]. Turkiy tillarga xos agglutinatívlík, grammatik ma'nolarning affiksál vositalar orqali ifodalanishi hamda morfologik shakllarning funksional imkoniyatlari o'zbek tilidagi overlap hodisasining o'ziga xos jihatlari aniqlashda muhimdir. Xususan, bir grammatik shaklning bir nechta ma'no va kommunikativ vazifani ifodalashi morfologik hamda pragmatik omillarning o'zaro integratsiyasini ko'rsatadi.

Yuqoridagi olimlarning qarashlarini umumlashtirish shuni ko'rsatadiki, overlap hodisasini qiyosiy-tipologik jihatdan o'rganishda bir nechta nazariy yo'nalishlarni o'zaro uyg'unlashtirish zarur. Jozef Grinberg va Bernard Komri tillararo universallik va tipologik farqlarni aniqlash uchun asos yaratgan bo'lsa, Uilyam Kroft grammatik birliklarning funksional imkoniyatlarini hisobga olish zarurligini asoslaydi. Martin Haspelmat morfologik tuzilmaning grammatik va funksional imkoniyatlarini tushuntirishga yordam beradi. Lindi Uoli, Robert Dikson va Joan Nikols esa tillarning umumiy va differensial xususiyatlarini tizimli qiyoslash uchun muhim metodologik tamoyillarni ilgari suradi. Lars Yoxanson va Martine Robbetsning ishlari esa turkiy tillarning, xususan, o'zbek tilining strukturaviy xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi.

Mavjud ilmiy qarashlar asosida overlap hodisasini uch o'zaro bog'liq sathda tavsiflash mumkin. Birinchi sath strukturaviy overlap bo'lib, bunda grammatik shakl yoki sintaktik konstruksiya bir nechta funksional vazifani bajaradi. Ikkinchi sath semantik overlap hisoblanib, unda bitta lingvistik birlik tarkibida bir nechta ma'no komponentlari bir vaqtning o'zida faollashadi. Uchinchi sath kommunikativ-pragmatik overlap bo'lib, bunda kommunikativ vaziyat, adresant va adresat munosabati, nutq maqsadi, xushmuomalalik, ijtimoiy masofa hamda kontekst muhim rol

o'ynaydi. Mazkur sathlarning o'zaro integratsiyasi overlap hodisasining kompleks tabiatini belgilaydi.

Adabiyotlarni tahlil qilish jarayonida yana bir muhim jihat namoyon bo'ladi: turli tillarda kommunikativ maqsadlar ko'pincha universal xarakterga ega bo'lsa-da, ularni ifodalash vositalari tilning strukturaviy tabiatiga bog'liq ravishda farqlanadi. Ingliz tilida sintaktik konstruksiyalar, yordamchi fe'llar, modal birliklar va so'z tartibi muhim vosita sifatida namoyon bo'lsa, o'zbek tilida affiksatsiya, fe'l mayllari, yuklamalar, modal birliklar, intonatsiya va kontekstning roli yuqori. Shuning uchun overlapning mazmuniy tomoni universal, uning lingvistik realizatsiyasi esa tipologik jihatdan variativ xarakterga ega.

Shu bilan birga, mavjud manbalarda ingliz va o'zbek tillarida aynan nutqiy ma'no hamda kommunikativ funksiyalarning overlap hodisasi maxsus qiyosiy-tipologik kategoriya sifatida yetarlicha tizimlashtirilmagan. Ayniqsa, analitik va agglutinatív tillarda bir xil kommunikativ maqsadning turli strukturaviy, semantik va pragmatik vositalar orqali shakllanishini yagona konseptual tizim asosida izohlash masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda. Mazkur jihat ingliz va o'zbek tillari materiallari asosida overlap hodisasining struktur-semantik, pragmatik va kommunikativ xususiyatlarini kompleks ravishda tahlil qilish zaruratini belgilaydi.

Adabiyotlar tahlili ingliz va o'zbek tillarida nutqiy ma'no hamda kommunikativ funksiyalar overlap hodisasini o'rganishda qiyosiy-tipologik, struktur-semantik va pragmatik yondashuvlarni integratsiyalash zarurligini ko'rsatadi. Turli olimlarning qarashlari asosida overlap hodisasining umumiy kommunikativ tabiati bilan bir qatorda, uning tilning grammatik va tipologik tuzilishiga bog'liq holda turlicha namoyon bo'lishini ko'rish mumkin. Shu nuqtayi nazardan ingliz va o'zbek tillaridagi overlap hodisasini qiyoslash universallik va milliy-lisoniy o'ziga xoslikning o'zaro munosabatini aniqlash, shuningdek, nutqiy ma'no va kommunikativ funksiyalarning kesishish mexanizmlarini chuqurroq yoritish imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotning empirik bazasini ingliz va o'zbek tillaridagi badiiy, publististik hamda og'zaki nutq namunalarida uchraydigan nutqiy ma'no va kommunikativ funksiyalar overlap hodisasini aks ettiruvchi til birliklari tashkil etadi. Tadqiqot materialí sifatida ingliz va o'zbek tillarining izohli lug'atlari, zamonaviy korpus materiallari, ilmiy adabiyotlar hamda autentik diskurs namunalarí tahlil qilindi. Materiallar tanlashda kommunikativ vaziyatning tabiiyligi, til birliklarining funksional faolligi va qiyosiy tahlil uchun mosligi asosiy mezon sifatida belgilandi.

Tadqiqot metodologiyasi qiyosiy va chog'ishtirma tilshunoslik tamoyillariga tayangan holda shakllantirildi. Avvalo, qiyosiy-tipologik metod yordamida ingliz va o'zbek tillarida overlap hodisasining umumiy hamda differensial belgilarini aniqlash amalga oshirildi. Mazkur metod analitik va agglutinatív tillarning grammatik hamda funksional xususiyatlarini o'zaro taqqoslash imkonini berdi.

Overlap hodisasining ichki tuzilishini aniqlash maqsadida struktur-semantik tahlil metodi qo'llanildi. Ushbu metod yordamida nutqiy ma'no va kommunikativ funksiyalar o'rtasidagi semantik munosabatlar, ularning sintaktik ifodalanish vositalari hamda funksional yuklamasi tavsiflandi.

Kommunikativ vaziyatning nutqiy ma'noga ta'sirini aniqlash uchun pragmatik yondashuv tahlil metodidan foydalanildi. Bunda overlap hodisasining kommunikativ niyat, presuppozitsiya, implikatura hamda kontekst bilan bog'liq jihatlari qiyosiy asosda tahlil qilindi.

Nutq birliklarining real qo'llanish chastotasi va funksional faolligini aniqlash maqsadida korpus-lingvistik kuzatish usulidan foydalanildi. Korpus materiallari overlap hodisasining turli diskurs turlarida uchrash xususiyatlarini aniqlash hamda qiyosiy-tipologik xulosalarni empirik dalillar bilan asoslash imkonini berdi.

Tadqiqotning yakuniy bosqichida olingan natijalarni tizimlashtirish uchun lingvistik modellashtirish metodi qo'llanildi. Ushbu metod asosida ingliz va o'zbek tillarida overlap hodisasining qiyosiy-tipologik tavsifini aks ettiruvchi Comparative-Typological Overlap Model (CTOM) ishlab chiqildi. Mazkur model overlap hodisasining shakllanish omillari, tipologik determinantlari va kommunikativ realizatsiyasi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yagona konseptual tizimda ifodalaydi hamda tadqiqotning asosiy ilmiy natijalaridan biri hisoblanadi.

Natijalar

Qiyosiy va chog'ishtirma tilshunoslik turli tipologik tizimlarga mansub tillarning umumiy qonuniyatlari hamda o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashga xizmat qiladi. Zamonaviy lingvistik tadqiqotlarda til birliklarini faqat grammatik yoki semantik tizim doirasida emas, balki ularning kommunikativ faoliyatdagi funksional imkoniyatlari bilan birgalikda o'rganish tendensiyasi kuchaymoqda. Shu nuqtai nazardan nutqiy ma'no va kommunikativ funksiyalar overlap hodisasi turli tipologik tizimlarga mansub tillarda qanday namoyon bo'lishini qiyosiy asosda tahlil qilish muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi.

Overlap hodisasi bir til birligi yoki nutq konstruksiyasining bir vaqtning o'zida bir necha kommunikativ vazifani bajarishi bilan tavsiflanadi. Bunday holatda leksik ma'no, grammatik shakl, pragmatik maqsad va diskursiv vazifa yagona kommunikativ makonda o'zaro kesishadi. Mazkur kesishuv har bir tilning tipologik xususiyatlari bilan belgilanadi. Shuning uchun overlapni universal hodisa sifatida emas, balki tilning strukturaviy va funksional tabiati bilan bog'liq dinamik jarayon sifatida talqin qilish maqsadga muvofiqdir [3].

Ingliz va o'zbek tillari tipologik jihatdan keskin farqlanuvchi tizimlarga mansubdir. Ingliz tili analitik til sifatida grammatik munosabatlarni asosan so'z tartibi, yordamchi fe'llar hamda funksional birliklar orqali ifodalasa, o'zbek tili agglutinatív til sifatida grammatik ma'nolarni affiksatsiya va morfologik ko'rsatkichlar vositasida shakllantiradi. Mazkur tipologik tafovut overlap hodisasining yuzaga kelish mexanizmiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Ingliz tilida overlap ko'pincha sintaktik vositalarning ko'p funksiyaliligi natijasida yuzaga keladi. Bir xil sintaktik model turli kommunikativ vaziyatlarda buyruq, iltimos, maslahat, ogohlantirish yoki taklif kabi turli pragmatik funksiyalarni bajarishi mumkin. Masalan, *Could you open the window?* konstruksiyasi grammatik jihatdan so'roq shaklida bo'lsa-da, kommunikativ nuqtai nazardan iltimos vazifasini bajaradi. Bu yerda grammatik shakl va pragmatik funksiya o'rtasida overlap yuzaga keladi.

O'zbek tilida esa shunga o'xshash kommunikativ vaziyat morfologik vositalar, yuklamalar, modal birliklar hamda intonatsiya yordamida ifodalanadi. Masalan, *Derazani ochib yuboring*, *Derazani ochsangiz*, *Derazani ochib qo'ysangiz yaxshi bo'lardi* kabi konstruksiyalar bir xil kommunikativ maqsadga xizmat qilsa-da, ularning pragmatik yumshoqlik darajasi va nutqiy ma'nosi turlicha namoyon bo'ladi. Demak, overlapning realizatsiyasi har ikki tilda turli lingvistik vositalar orqali amalga oshadi.

Qiyosiy-tipologik kuzatishlar overlap hodisasining uchta asosiy qatlamda namoyon bo'lishini ko'rsatadi. Birinchi qatlam strukturaviy overlap bo'lib, unda grammatik shakllar bir nechta funksional vazifani bajaradi. Ikkinchi qatlam semantik overlap bo'lib, bunda bitta til birligi bir nechta ma'no komponentlarini bir vaqtning o'zida faollashtiradi. Uchinchi qatlam kommunikativ overlap bo'lib, nutq ishtirokchilarining maqsadi, kontekst va diskurs sharoiti asosida shakllanadi. Aynan ushbu uch qatlamning o'zaro integratsiyasi overlap hodisasining qiyosiy-tipologik mohiyatini tashkil etadi [5].

Shuningdek, overlap hodisasining namoyon bo'lishi tilning tipologik tuzilishigina emas, balki madaniy-pragmatik me'yorlari bilan ham belgilanadi. Ingliz nutq madaniyatida bilvositalik va xushmuomalalik strategiyalari ustuvor bo'lsa, o'zbek tilida hurmat kategoriyasi, ijtimoiy masofa va nutq etiketi kommunikativ funksiyalarning shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Natijada bir xil kommunikativ maqsad turli lingvistik vositalar orqali ifodalanadi, biroq ularning funksional natijasi o'xshash bo'lishi mumkin. Bu holat overlap hodisasining universalligi bilan bir qatorda uning tipologik variativligini ham ko'rsatadi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, overlap hodisasi faqat alohida til birliklarining xususiyati emas, balki butun kommunikativ tizimning funksional tashkil topishi bilan bog'liq murakkab hodisadir. Shu sababli uni qiyosiy-tipologik nuqtai nazardan o'rganish turli tillarda nutqiy ma'no va kommunikativ funksiyalar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlash, universallik va milliy o'ziga xoslik chegaralarini belgilash hamda yangi nazariy modellarni ishlab chiqish uchun muhim metodologik asos yaratadi.

Nutqiy ma'no va kommunikativ funksiyalar overlap hodisasi turli tipologik tizimlarga mansub tillarda bir xil kommunikativ maqsadni turlicha lingvistik vositalar orqali amalga oshirish mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi. Ingliz va o'zbek tillarining strukturaviy farqlari overlapning shakllanishi, semantik yuklanishi hamda pragmatik realizatsiyasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois overlap hodisasini qiyosiy-tipologik jihatdan tavsiflashda grammatik qurilish, sintaktik model, morfologik tizim va kommunikativ strategiyalar kompleks tarzda tahlil qilinishi zarur.

Ingliz tilida overlapning shakllanishida analitik grammatik tizim muhim o'rin tutadi. Grammatik ma'nolar, asosan, qat'iy so'z tartibi, yordamchi fe'llar, modal birliklar hamda funksional konstruksiyalar orqali ifodalanadi. Natijada bitta sintaktik model turli kommunikativ vaziyatlarda turlicha pragmatik funksiyalarni bajarishi mumkin. Masalan, interrogativ shakldagi konstruksiyalar ko'pincha axborot so'rash bilan birga iltimos, maslahat yoki muloyim buyruq vazifasini ham bajaradi. Demak, ingliz tilida overlapning asosiy tayanchi sintaktik va pragmatik vositalarning funksional ko'p qirraliligidir.

O'zbek tilida esa overlapning shakllanishi agglutinatív tizimning imkoniyatlari bilan chambarchas bog'liq. Grammatik munosabatlar affiksalar, modal qo'shimchalar, yuklamalar va fe'l shakllari orqali ifodalanadi. Shu sababli kommunikativ maqsadni ifodalashda morfologik vositalarning hissasi yuqori bo'lib, sintaktik model nisbatan erkin xarakter kasb etadi. Masalan, iltimos, tavsiya yoki ogohlantirish ma'nolari ko'pincha fe'l mayllari, modal birliklar hamda intonatsiya orqali farqlanadi. Bu esa overlap hodisasining morfologik-pragmatik tabiatini kuchaytiradi.

Qiyosiy kuzatishlar overlap hodisasining har ikki tilda universallik va variativlik tamoyillari asosida shakllanishini ko'rsatadi. Universallik kommunikativ maqsadning umumiyligi bilan izohlansa, variativlik mazkur maqsadni ifodalovchi lingvistik vositalarning tipologik farqlari bilan belgilanadi. Natijada, bir xil kommunikativ vazifa turli strukturaviy mexanizmlar orqali amalga oshiriladi, biroq kommunikativ natija ko'pincha ekvivalent bo'lib qoladi.

Bu holat overlap hodisasini faqat grammatik yoki semantik kategoriya sifatida emas, balki tilning tipologik tashkil topishi bilan bog'liq kompleks hodisa sifatida baholash zarurligini ko'rsatadi. Ayniqsa, ingliz tilida sintaktik kompensatsiya mexanizmlari ustun bo'lsa, o'zbek tilida morfologik differensiasiya va kontekstual aniqlashtirish vositalari faolroq ishtirok etadi. Shu sababli overlapning realizatsiyasi har bir tilning ichki tizimi bilan uyg'unlashgan holda yuzaga chiqadi [6].

1-jadval.

Ingliz va o'zbek tillarida overlap hodisasining qiyosiy-tipologik tavsifi (muallif ishlanmasi)

Mezoni	Ingliz tili	O'zbek tili
Til tipi	Analitik	Agglutinatív
Asosiy grammatik vosita	So'z tartibi, yordamchi fe'llar	Affiksalar, morfologik shakllar
Sintaktik model	Qat'iy	Nisbatan erkin
Overlapning asosiy manbai	Sintaktik va pragmatik ko'p funksiyalilik	Morfologik va pragmatik ko'p funksiyalilik
Semantik differensiasiya	Kontekst va sintaktik model orqali	Affiksatsiya va kontekst orqali
Kommunikativ strategiya	Bilvositalik, xushmuomalalik	Hurmat kategoriyasi, ijtimoiy masofa, nutq etiketi
Dominant overlap turi	Sintaktik-pragmatik	Morfologik-pragmatik
Tipologik xususiyat	Strukturaviy kompensatsiya	Morfologik differensiasiya

Jadvaldan ko'rinadiki, overlap hodisasining kommunikativ mohiyati har ikki tilda umumiy bo'lsa-da, uning lingvistik realizatsiyasi tipologik tuzilishga bog'liq ravishda farqlanadi. Ingliz tilida sintaktik vositalar kommunikativ yuklamani o'z zimmasiga olsa, o'zbek tilida bu vazifa ko'proq morfologik vositalar orqali amalga oshiriladi. Mazkur farqlar overlap hodisasining qiyosiy-tipologik tavsifini ishlab chiqishda asosiy mezonlardan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Qiyosiy-tipologik tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, nutqiy ma'no va kommunikativ funksiyalar overlap hodisasi faqat alohida til birliklarining semantik yoki pragmatik xususiyati emas, balki tilning tipologik tizimi, kommunikativ maqsadi va diskursiv sharoitining o'zaro integratsiyasi mahsulidir. Ingliz va o'zbek tillari materiallari asosida olib borilgan kuzatishlar overlapning shakllanishi universal kommunikativ ehtiyojlarga tayanishini, biroq uning lingvistik realizatsiyasi har bir tilning strukturaviy-tipologik xususiyatlari bilan belgilanishini ko'rsatadi.

Mazkur kuzatishlar asosida Comparative-Typological Overlap Model (CTOM) ishlab chiqildi. Model overlap hodisasining shakllanish jarayonini ketma-ket bog'langan yetti bosqich orqali izohlaydi. Har bir

bosqich keyingisini shartlaydi va yakunda kommunikativ natijaning yuzaga kelishini ta'minlaydi.

Modelning birinchi bosqichi kommunikativ vaziyat hisoblanadi. Har qanday overlap real muloqot ehtiyoji, nutq ishtirokchilari, ijtimoiy munosabatlar va kommunikativ maqsad mavjud bo'lgan vaziyatda shakllanadi. Demak, overlapning boshlang'ich nuqtasi grammatik shakl emas, balki kommunikativ ehtiyojdir.

Ikkinchi bosqich tipologik determinantlardan iborat. Ushbu bosqichda tilning analitik yoki agglutinatív tuzilishi overlapning qaysi lingvistik vositalar orqali ifodalanishini belgilaydi. Ingliz tilida sintaktik vositalar va qat'iy so'z tartibi yetakchi rol o'ynasa, o'zbek tilida affiksatsiya, fe'l kategoriyalari hamda morfologik ko'rsatkichlar ustunlik qiladi.

Uchinchi bosqich struktur-semantik realizatsiya hisoblanadi. Aynan shu bosqichda til birliklari o'zining grammatik va leksik imkoniyatlarini birlashtirib, kommunikativ ma'noni shakllantiradi. Strukturaviy model va semantik mazmun birgalikda overlapning lingvistik asosini yaratadi.

To'rtinchi bosqich pragmatik moslashuv bosqichidir. Nutq ishtirokchilarining kommunikativ niyati, xushmuomalalik strategiyalari,

presuppozitsiya, implikatura va kontekst omillari overlapning yakuniy mazmunini aniqlaydi. Shu sababli bir xil grammatik konstruksiya turli kommunikativ vaziyatlarda turlicha funksiyani bajarishi mumkin.

Beshinchi bosqich kommunikativ funksiyalar overlapini hosil qiladi. Bu bosqichda axborot uzatish, baholash, iltimos, maslahat, buyruq, ogohlantirish yoki ta'sir ko'rsatish kabi bir nechta kommunikativ funksiyalar bitta nutq birligi tarkibida integratsiyalashadi. Mazkur integratsiya overlap hodisasining markaziy komponenti hisoblanadi.

Oltinchi bosqich qiyosiy interpretatsiyani o'z ichiga oladi. Bu bosqichda ingliz va o'zbek tillaridagi overlapning umumiy va differensial belgilari aniqlanadi. Universallik kommunikativ maqsadlarning o'xshashligida, tipologik farqlar esa ularning lingvistik realizatsiyasida namoyon bo'ladi.

Yettinchi bosqich kommunikativ natija hisoblanadi. Aynan ushbu bosqichda overlapning muloqot samaradorligi, adresat tomonidan to'g'ri talqin qilinishi va kommunikativ maqsadning amalga oshish darajasi baholanadi. Shunday qilib, CTOM overlap hodisasini faqat lingvistik birliklar tizimi sifatida emas, balki kommunikativ faoliyatning tipologik modeli sifatida tavsiflaydi.

Taklif etilayotgan modelning ilmiy yangiligi shundaki, unda overlap hodisasi ilk bor qiyosiy-tipologik nuqtai nazardan izchil tizim sifatida modellashtirilmoqda. Model ingliz va o'zbek tillarining tipologik tafovutlarini overlapning shakllanish mexanizmi bilan bog'laydi hamda kommunikativ universallik va tilga xos xususiyatlarning o'zaro munosabatini yagona konseptual tizimda ifodalaydi. Shu jihatdan CTOM qiyosiy va chog'ishtirma tilshunoslik metodologiyasini overlap hodisasini tadqiq etishning yangi modeli bilan boyitadi.

Ingliz va o'zbek tillarida nutqiy ma'no va kommunikativ funksiyalar overlap hodisasining qiyosiy-tipologik modeli (CTOM) (muallif ishlanmasi)

Qiyosiy-tipologik tahlil natijalari ingliz va o'zbek tillarida nutqiy ma'no hamda kommunikativ funksiyalar overlap hodisasi umumiy kommunikativ tamoyillarga asoslanishini, biroq uning lingvistik realizatsiyasi har bir tilning tipologik xususiyatlari bilan belgilanayotganini ko'rsatadi. Har ikki til muloqot jarayonida kommunikativ maqsadni samarali amalga oshirishga intiladi, ammo bu maqsadga erishishda foydalaniladigan grammatik, leksik va pragmatik vositalar sezilarli darajada farqlanadi.

Ingliz tilida overlap hodisasi ko'proq sintaktik konstruksiyalar, modal fe'llar va qat'iy so'z tartibi orqali shakllanadi. Analitik tuzilish tufayli grammatik ma'nolar alohida affiksalar emas, balki yordamchi vositalar va sintaktik munosabatlar orqali ifodalanadi. Natijada bitta sintaktik model turli kommunikativ vaziyatlarda bir vaqtning o'zida axborot berish, iltimos qilish, maslahat berish yoki ta'sir ko'rsatish funksiyalarini bajarishi mumkin. Bu holat ingliz tilida overlapning sintaktik-pragmatik xarakterini yaqqol namoyon etadi.

O'zbek tilida esa overlap hodisasining shakllanishida morfologik tizim yetakchi o'rin egallaydi. Affiksatsiya, fe'l mayllari, modal qo'shimchalar, yuklamalar va intonatsiya kommunikativ maqsadni ifodalashning asosiy vositalari hisoblanadi. Shu sababli o'zbek tilida overlapning ko'p qismi morfologik-pragmatik integratsiya natijasida yuzaga keladi. Erkinroq so'z tartibi esa kontekstning kommunikativ yukini oshirib, nutqiy ma'noning yanada moslashuvchan talqin qilinishiga imkon yaratadi.

Qiyosiy kuzatishlar overlap hodisasining universalligi va tipologik variativligini bir vaqtning o'zida namoyon etishini ko'rsatdi. Universallik barcha tillarda kommunikativ ehtiyojning mavjudligi bilan izohlansa, variativlik mazkur ehtiyojni amalga oshiruvchi lingvistik vositalarning tipologik tabiati bilan belgilanadi. Demak, overlap hodisasi mazmun jihatidan universal, realizatsiya jihatidan esa tipologik hodisadir.

Mazkur holat quyidagi jadvalda umumlashtiriladi.

2-jadval.

Ingliz va o'zbek tillarida overlap hodisasining qiyosiy-tipologik tavsifi (muallif ishlanmasi)

Tahlil mezon	Ingliz tili	O'zbek tili
Til tipi	Analitik	Agglutinatib
Dominant lingvistik vosita	Sintaktik konstruksiyalar	Morfologik vositalar
Grammatik munosabat	So'z tartibi va yordamchi birliklar	Affiksatsiya va fe'l kategoriyalari
Semantik differensiasiya	Kontekst va sintaksis	Morfologiya va kontekst
Pragmatik strategiya	Bilvositalik, xushmuomalalik	Hurmat kategoriyasi, nutq etiketi
Overlapning ustuvor turi	Sintaktik-pragmatik	Morfologik-pragmatik
Kommunikativ natija	Mazmunning aniqligi va muloqot samaradorligi	Mazmunning moslashuvchanligi va kommunikativ samaradorlik

Jadvaldan ko'rinadiki, overlap hodisasi har ikki tilda bir xil kommunikativ vazifani bajarishiga qaramay, uning lingvistik ifodalanish vositalari turlicha. Bu esa qiyosiy-tipologik tadqiqotlarda overlapni faqat semantik yoki pragmatik hodisa sifatida emas, balki tilning strukturaviy-

tipologik xususiyatlari bilan uzviy bog'liq kompleks hodisa sifatida baholash zarurligini ko'rsatadi.

Bundan tashqari, tahlillar overlap hodisasini tavsiflashda uchta asosiy tipologik mezon — struktur moslik, semantik ekvivalentlik va

коммуникатив функционал moslik alohida ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Aynan ushbu uch mezon ingliz va o'zbek tillari materiallarini qiyoslashda overlap hodisasining universalligi hamda milliy-lisoniy o'ziga xosligini aniqlash imkonini beradi. Shu jihatdan overlap hodisasi qiyosiy va chog'ishtirma tilshunoslikning zamonaviy metodologik yo'nalishlarini boyituvchi ilmiy kategoriya sifatida qaralishi mumkin.

Muhokama

Mazkur tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek tillarida nutqiy ma'no hamda kommunikativ funksiyalar overlap hodisasining tipologik jihatdan turlicha lingvistik vositalar orqali namoyon bo'lishini ko'rsatdi. Shu bilan birga, overlapning kommunikativ mohiyati ikki tilda ham umumiy qonuniyatlarga asoslanishi uning universal xususiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi. Olingan natijalar qiyosiy va tipologik tilshunoslikning yetakchi nazariyalari bilan uyg'unlashadi, biroq overlap hodisasini alohida tadqiqot obyekti sifatida tizimli yoritishi bilan ulardan farqlanadi.

Tadqiqot natijalari Joseph H. Greenberg tomonidan ilgari surilgan lingvistik universalialar nazariyasi bilan hamohangdir. Greenberg turli tipologik tizimlarga mansub tillarda ayrim grammatik va funksional qonuniyatlar takrorlanishini ta'kidlaydi [1]. Bizning kuzatishlarimiz ham overlap hodisasining kommunikativ maqsad nuqtai nazaridan universal ekanligini, biroq uning lingvistik realizatsiyasi analitik va agglutinatив tizimlarda turlicha shakllanishini ko'rsatdi.

Bernard Comrie tipologik tadqiqotlarda grammatik vositalarning funksional yuklamasiga alohida e'tibor qaratadi [2]. Mazkur tadqiqot natijalari Comrie qarashlarini rivojlantirib, overlap hodisasida grammatik vositalar bilan bir qatorda pragmatik va diskursiv omillar ham hal qiluvchi ahamiyat kasb etishini ko'rsatdi. Demak, overlap faqat grammatik emas, balki ko'p qatlamli kommunikativ hodisa hisoblanadi.

William Croft til tipologiyasini funksional va kognitiv omillar bilan bog'liq holda izohlaydi [3]. Ushbu maqolada taklif etilgan Comparative-Typological Overlap Model (CTOM) aynan funksional va tipologik omillarning integratsiyasiga asoslanadi. Shu jihatdan CTOM Croftning tipologik qarashlarini overlap hodisasini izlashga moslashtiruvchi yangi konseptual model sifatida qaralishi mumkin.

Martin Haspelmath grammatik kategoriyalarning tillararo qiyosida universallik va variativlikni birgalikda tahlil qilish zarurligini ta'kidlaydi [4]. Mazkur tadqiqot natijalari ham overlap hodisasining mazmuniy jihatdan universal, realizatsiya jihatidan esa tipologik variativ ekanligini ko'rsatdi. Bu esa Haspelmath konsepsiyasining overlap hodisasi misolida amaliy tasdig'i sifatida baholanishi mumkin.

Lindsay J. Whaley tipologik tadqiqotlarning asosiy vazifasi tillar o'rtasidagi umumiy va differensial belgilarni aniqlashdan iboratligini qayd etadi [5]. Tadqiqotimizda aynan shu yondashuv asosida ingliz va o'zbek

tillaridagi overlap hodisasining struktur-semantik, pragmatik va kommunikativ jihatlarini qiyoslandi hamda ularning umumiy va o'ziga xos tomonlari tizimli ravishda tavsiflandi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, overlap hodisasini faqat qiyosiy yoki faqat pragmatik nuqtai nazardan izlash yetarli emas. Uni tipologik, semantik, pragmatik va kommunikativ omillar integratsiyasi sifatida o'rganish ilmiy jihatdan samaraliroq natijalar beradi. Shu ma'noda taklif etilgan CTOM modeli overlap hodisasining ko'p qatlamli tabiatini izohlovchi kompleks nazariy model sifatida qiyosiy va chog'ishtirma tilshunoslik metodologiyasini yangi ilmiy yondashuv bilan boyitadi.

Xulosa

Ingliz va o'zbek tillarida nutqiy ma'no hamda kommunikativ funksiyalar overlap hodisasi kommunikativ ehtiyojning universal ko'rinishi bo'lib, uning lingvistik realizatsiyasi har bir tilning tipologik xususiyatlari bilan belgilanishi aniqlandi. Ingliz tilining analitik tabiati overlapning, asosan, sintaktik konstruksiyalar, yordamchi fe'llar va qat'iy so'z tartibi orqali namoyon bo'lishiga xizmat qilishi, o'zbek tilining agglutinatив tabiati esa overlapning morfologik vositalar, affiksatsiya hamda modal shakllar orqali shakllanishini ta'minlashi ilmiy jihatdan asoslandi. Qiyosiy tahlillar overlap hodisasining mazmuniy jihatdan universal, lingvistik ifodalanish jihatidan esa tipologik variativ ekanligini ko'rsatdi. Mazkur holat universallik va tilga xoslikning o'zaro uyg'unlashgan holda namoyon bo'lishini tasdiqlaydi. Overlap hodisasining shakllanishida struktur-semantik, pragmatik va kommunikativ omillar o'zaro integratsiyalashgan yagona tizim sifatida faoliyat yuritishi hamda ularni alohida emas, kompleks yondashuv asosida tahlil qilish zarurligi aniqlandi. Ingliz va o'zbek tillarida overlap hodisasining qiyosiy-tipologik tavsifi ishlab chiqildi hamda uning asosiy mezonlari sifatida strukturaviy moslik, semantik ekvivalentlik, pragmatik moslashuv va kommunikativ funksional uyg'unlik belgilandi. Tadqiqot davomida taklif etilgan Comparative-Typological Overlap Model (CTOM) overlap hodisasining kommunikativ vaziyat, tipologik determinantlar, struktur-semantik realizatsiya, pragmatik moslashuv, kommunikativ funksiyalar integratsiyasi, qiyosiy-tipologik tahlil hamda kommunikativ natija bosqichlarini yagona konseptual model sifatida tizimlashtirdi. Mazkur model qiyosiy va chog'ishtirma tilshunoslik metodologiyasini overlap hodisasini izlashning yangi konseptual yondashuvi bilan boyitadi. Tadqiqot natijalari ingliz va o'zbek tillarida kommunikativ hodisalarni qiyosiy-tipologik asosda o'rganish nazariyasini rivojlantirishga xizmat qiladi hamda ular qiyosiy va chog'ishtirma tilshunoslik, pragmatik lingvistik, lingvokognitiv tadqiqotlar, tarjimonshunoslik hamda sun'iy intellekt asosidagi tabiiy tilni qayta ishlash (NLP) yo'nalishlarida qo'llanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Гринберг Дж. Х. Универсалии языка // Новое в лингвистике. – Вып. 5. – Москва: Издательство иностранной литературы, 1963. – С. 73–113.
2. Комри Б. Универсалии языка и лингвистическая типология: синтаксис и морфология. – 2-е изд. – Чикаго: University of Chicago Press, 1989. – 264 с.
3. Крофт У. Типология и универсалии. – 2-е изд. – Кембридж: Cambridge University Press, 2003. – 341 с.
4. Хаспельмат М., Симс Э. Д. Понимание морфологии. – 2-е изд. – Лондон: Hodder Education, 2010. – 366 с.
5. Уоли Л. Дж. Введение в типологию: единство и разнообразие языка. – Таузенд-Оукс: Sage Publications, 1997. – 280 с.
6. Диксон Р. М. У. Основы лингвистической теории. Т. 1: Методология. – Оксфорд: Oxford University Press, 2010. – 381 с.
7. Николс Дж. Лингвистическое разнообразие в пространстве и времени. – Чикаго: University of Chicago Press, 1992. – 358 с.
8. Йохансон Л., Роббитс М. (ред.). Тюркские языки. – Лондон: Routledge, 2015. – 510 с.
9. Шопен Т. (ред.). Типология языка и синтаксическое описание. Т. 1: Структура клаузы. – 2-е изд. – Кембридж: Cambridge University Press, 2007. – 752 с.
10. Пейн Т. Э. Описание морфосинтаксиса: руководство для полевых лингвистов. – Кембридж: Cambridge University Press, 1997. – 413 с.
11. Гивон Т. Синтаксис: функционально-типологическое введение. Т. 1. – Амстердам: John Benjamins, 1984. – 464 с.
12. Гивон Т. Синтаксис: функционально-типологическое введение. Т. 2. – Амстердам: John Benjamins, 1990. – 552 с.
13. Драйер М. С. Порядок слов // Типология языка и синтаксическое описание. Т. 1: Структура клаузы / под ред. Т.

- Шопена. – 2-е изд. – Кембридж: Cambridge University Press, 2007. – С. 61–131.
14. Левинсон С. К. Прагматика. – Кембридж: Cambridge University Press, 1983. – 420 с.
15. Лич Дж. Принципы прагматики. – Лондон: Longman, 1983. – 250 с.
16. Остин Дж. Л. Как совершать действия с помощью слов. – Оксфорд: Oxford University Press, 1962. – 174 с.
17. Серль Дж. Р. Речевые акты: эссе по философии языка. – Кембридж: Cambridge University Press, 1969. – 203 с.
18. Браун П., Левинсон С. К. Вежливость: некоторые универсалии в употреблении языка. – Кембридж: Cambridge University Press, 1987. – 345 с.
19. Маслов Ю. С. Введение в языкознание. – 3-е изд. – Москва: Академия, 2005. – 304 с.
20. Баскаков Н. А. Введение в изучение тюркских языков. – Москва: Высшая школа, 1969. – 384 с.
21. Кононов А. Н. Грамматика современного узбекского литературного языка. – Москва; Ленинград: Издательство Академии наук СССР, 1960. – 446 с.
22. Нурмонов А. Ўзбек тилшунослиги тарихи. – Тошкент: Ўзбекистон, 2002. – 232 б.
23. Рахматуллаев Ш. Ҳозирги адабий ўзбек тили. – Тошкент: Университет, 2006. – 476 б.
24. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008. – 318 б.
25. Махмудов Н., Нурмонов А. Ўзбек тилининг назарий грамматikasi. – Тошкент: Ўқитувчи, 1995. – 232 б.
26. Менглиев Б. Ҳозирги ўзбек адабий тили. – Тошкент: Тафаккур бўстони, 2018. – 560 б.